

“TINISH BELGILARINING GRAFIK TIZIMDA TUTGAN O‘RNI” MAVZUSINI BLUM TAKSONOMIYASI ASOSIDA O‘QITISH TEXNOLOGIYASI

Rayimberdiyeva Z.R.

Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Tayanch so‘zlar: grafik tizim, savodxonlik, taksonomiya, o‘quv maqsadlari, tahlil, sintez, kognitiv ko‘nikma, tinish belgilari, bilim, malaka, kompetensiya.

Ключевые слова: графическая система, грамотность, таксономия, цели обучения, анализ, синтез, познавательные навыки, пунктуация, знания, компетенция.

Key words: graphic system, literacy, taxonomy, learning objectives, analysis, synthesis, cognitive skills, punctuation, knowledge, competence.

Резюме:

Mazkur maqolada ta’lim oluvchilarda o‘zbek tilining grafik sistemasi, unda tinish belgilarining o‘rniga oid kognitiv ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida Blum taksonomiyasidan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari bayon qilingan. Xususan, “Tinish belgilarining grafik tizimda tutgan o‘rni” mavzusidagi amaliy mashg‘ulot texnologiyasi ishlab chiqilgan.

Резюме:

В данной статье описаны педагогические условия использования таксономии Блума в процессе формирования и развития познавательных умений, связанных с графической системой узбекского языка и важность пунктуации в нем. В частности, разработана технология практических занятий по теме «Роль знаков препинания в графической системе».

Summary:

This article describes the pedagogical conditions for using Bloom's taxonomy in the process of forming and developing cognitive skills related to the graphic system of the Uzbek language and the importance of punctuation in it. In particular, a technology for practical classes on the topic "The role of punctuation marks in the graphic system" has been developed.

Kirish. "Insoniyat rivojida til odamni hayvondan farqlovchi asosiy kategoriyalardan biri sanalsa, uning rivojlanganlik, madaniylashganlik belgisi esa yozuv sanaladi"[1]. Har qanday rivojlangan jamiyatning saviyasi haqida gap ketganda, albatta, mezonlar qatorida yozma savodxonlik masalasi ham e'tirof etiladi. Zero, insoniyat mavjudligining va taraqqiyotining tamal vositalaridan biri sanalmish til, undan muloqot vositasi sifatida foydalanilar ekan, doimo

umummajburiy qoidalarga ehtiyoj sezadi. Bu majburiylik muloqotning hamma uchun tushunarli va samarali bo‘lishini ta’minlaydi. Ayniqsa, yozma muloqot asnosida kommunikativ samaradorlikning asosiy shartlaridan biri orfografik va punktuatsion me’yorlarga – qoidalarga amal qilishdir. Til ta’limining asosiya maqsadi ham bilim oluvchilarni adabiy til me’yorlari bilan tanishtirish orqali nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat. Biroq, tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, nafaqat o‘quvchi va talabalar, balki turli sohalarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislarning ham punktuatsion savodxonligi talab darajasida emas. Bizningcha, buning asosiy sabablaridan biri tinish belgilarining ahamiyatini anglamaslik, ularga fikr ifodalashning zaririy bo‘lmagan grafik elementi sifatida qarashdir. Bunday yondashuvning yuzaga kelishiga esa mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilarning kognitiv ko‘nikmalari to‘la faollashtirilmaganligi, punktuatsiyaga oid bilimlarining quyi kognitiv darajalarda qolib ketgani sabab bo‘lishi mumkin. Mazkur maqolada bu muammoning yechimi sifatida Blum taksonomiyasidan foydalanish imkoniyatlarini ko‘rib chiqamiz.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Ta’lim maqsadlariga erishish va natijalarni baholash masalasi pedagogikaning markaziy muammolaridan sanaladi. Bu boradagi XX asrning eng mashhur tadqiqotlaridan biri Chikago universiteti professori Benjamin Blum boshchiligida amalga oshirildi. Olim izlanishlari natijasida “Blum taksonomiyasi” nomi bilan mashhur bo‘lgan klassifikatsiyani yaratdi [2]. Blumning fikricha, ta’lim maqsadlarini o‘quv faoliyati mazmuniga singdirish orqali bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘quvchilar tomonidan bosqichma-bosqich, ongli o‘zlashtirilishiga erishish mumkin. 6 toifa (bilish, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, sintez va baholash)ni o‘z ichiga oluvchi taksonomiya mohiyatan iyerarxik o‘sib borish tartibiga ega bo‘lib, tafakkurning oddiy faktni eslash kabi quyi kognitiv darajasidan boshlab, baholash, tahlil qilish va yaratish kabi yuqori kognitiv darajasigacha qamrab oladi.

BILISH – dastlabki tafakkur darajasi bo‘lib, bunda o‘quvchi atamalarni, aniq qoidalar, tushunchalar, faktlar, mezonlar, yo‘nalishlar, kategoriyalar, tasniflar va shu kabilarni biladi, xotirlaydi, takrorlaydi.

TUSHUNISH bosqichida talaba faktlar, qoidalar, chizmalar, jadvallarni tushunadi, qaytadan tuza oladi, o‘zgartira oladi (so‘zdan raqamga yoki obrazga), mavjud ma’lumotlar asosida kelgusi natijalarni taxminan tafsiflay oladi.

QO‘LLASH kognitiv darajasidagi talaba olgan bilimlaridan faqat tanish vaziyatlardagina emas, notanish holatlarda ham foydalana oladi va ularni ma’lum bir model, me’yor, ko‘rsatma asosida to‘g‘ri qo‘llaydi.

TAHLIL QILISH darajasidagi tafakkurda talaba yaxlit butunning qismlarini va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni ajrata oladi, mantiqiy fikrlash asosida xatoliklarni topadi, sabab va oqibatlar orasidagi aloqadorlikni anglaydi, ma'lumotlarning qiymatini baholaydi.

SINTEZ – umumlashtirish darajasidagi tafakkurda talaba ijodiy faoliyat bajaradi, biror tajriba o'tkazish rejasini tuzadi, bir nechta sohalaridagi bilimlardan foydalanadi. Ayrim materiallar asosida butunning, yaxlitning obrazini, ko'rinishini yaratadi.

BAHOLASH kategoriyasi yuqorida ko'rsatilgan barcha darajalar bo'yicha o'quv natijalarga erishishni va aniq ifodalangan mezonlarga asosanib baholash mulohazalarini taqozo etadi. Ichki va tashqi mezonlar asosida baholaydi, talaba baholash mezonlarni ajrata oladi, ularga rioya qila oladi, xulosalarning mavjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi,

200-2001-yillarda Blum taksonomiyasi qayta ko'rib chiqildi. Yangicha talqindagi taksonomiyada ham bilim ushbu oltita bilish jarayonining negizida joylashgan, ammo ularning mualliflari idrokda ishlatiladigan bilim turlarining alohida taksonomiyasini yaratdilar:

1. **Faktik bilim** – muayyan bir fanlar uchun asos bo'lgan ma'lumotlar. Ushbu o'lchov o'quvchilar fanni tushunish yoki undagi muammoni hal qilish uchun bilishi kerak bo'lgan muhim faktlar, atamalar, tafsilotlar yoki elementlarni anglatadi.

2. **Konseptual bilim** ma'lum bir fan sohasiga tegishli tasniflar, tamoyillar, umumlashmalar, nazariyalar, modellar yoki tuzilmalar haqidagi bilimdir.

3. **Protsessual bilim** esa muayyan fan doirasida amaliy faoliyatni bajarish uchun talab etiladigan ko'nikmalar, algoritmlar, texnika va usullar, tegishli protseduralardan foydalanish mezonlari to'g'risidagi bilim.

4. **Metakognitiv bilim** shaxs tomonidan anglangan strategik bilimlar, muayyan kognitiv jarayonlarda va turli vaziyatlarda qo'l keluvchi shartli bilimlar majmuyidir [3].

Ko'rinadiki, Blum taksonomiyasi ma'lum bir ta'lim turi bo'yicha erishilishi kerak bo'lgan maqsadlarni aniq belgilab beradi, ayni paytda bu maqsadni o'quv faoliyatiga aylantirishga zamin bo'lib xizmat qiladi. Buning uchun o'qituvchi har bir kognitiv darajani faollashtirish uchun mos keluvchi savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqishi talab etiladi. Metodik jihatdan to'g'ri shakllantirilgan va ta'lim maqsadlariga bo'ysundirilgan o'quv jarayoni bir vaqtning o'zida ham o'quvchilarning kognitiv ko'nikmalarini shakllantirish, ham baholash imkonini beradi.

TAHLIL QILISH bosqichi

Mezonlar	Savol va topshiriqlar tizimi	Baholash
Mavjud bilimga tayanib, bir butun obyektни tarkibiy elementlarga ajratgan holda o‘rganish, juz’iy xulosa chiqarish	1.Mikromatnda qo‘llangan grafema turlarining matn semantikasini yuzaga keltirishdagi ahamiyatiga e’tibor qarating. 2.Mikromatndan prosodemografemalar (tinish belgilar) ni olib tashlang. Natijani tahlil qiling. 3.Prosedomografemalar(tinish belgilar)ning matn strukturasi va semantikasini shakllantirishdagi ahamiyati haqida xulosa chiqaring 4.Matnda berilgan logografemalarni fonografemalar bilan almashtiring. Matn strukturasi va semantikasida yuzaga kelgan farqlanishlarni qiyoslang va xulosa chiqaring.	Talaba har bir grafemaning matn semantikasini yuzaga keltirish (interpretatsiya) jarayonidagi ahamiyatini anglaydi. Grafemaning har bir turi matnning qaysidir jihatini shakllantiruvchi vosita ekanini tahlil qilib bera oladi.

SINTEZLASH bosqichi

Mezonlar	Savol va topshiriqlar tizimi	Baholash
Mavjud bilimga tayanib, tarkibiy elementlar asosida bir butun obyekt to‘g‘risida umumiy xulosa chiqarish	1.Grafema turlari mavzusi bo‘yicha mavjud barcha ma‘lumotlarni birlashtirib, intellektual xarita (assotsiativ klaster) yaratating.	Mavzuga oid alohidaliklarni umumlashtira oladi. Qismlar o‘rtasidagi aloqadorlikni sharhlay oladi.

BAHOLASH bosqichi

Mezonlar	Savol va topshiriqlar tizimi	Baholash
Shaxsning mavzu yuzasidan nazariy bilim va amaliy ko‘nikma, malakalarga egaligini baholash	1.Grafema turlari bo‘yicha konseptual jadval yaratating. Mazkur jadvalda tahlilga tortilgan mavzuning til sistemasida tutgan o‘rinini asoslang. 2.Sizningcha, o‘zbek grafikasida fikrni yozma shaklda to‘liq bayon etish uchun yetarlicha grafik ko‘rsatkichlar mavjudmi? 3.Agar imkon bo‘lsa, siz yana qanday grafema turini kiritishni taklif etgan bo‘lardingiz?	Grafemalarning kommunikativ jarayondagi ahamiyatini baholay oladi. Mavjud grafik tizimga tahliliy-tanqidiy yondasha oladi. Mavzuga aloqador yangi takliflar ishlab chiqishi mumkin.

Dars mashg'uloti mana shu tarzda tashkil etilsa, bizningcha, o'quvchilar punktuatsiyaning grafik tizimdagi o'rnini va kommunikativ jarayondagi ahamiyatini ongli tushunib yetadilar. Tavsiya etilgan savollarga javob berish va topshiriqlarni bajarish jarayonida talabalar kerakli ma'lumotni topish, ularni o'zaro qiyoslash asosida tahlil qilish, tizimlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish, punktuatsion tizim haqida keng ko'lamli bilimga ega bo'lishga erishadilar Bu esa, o'z navbatida, punktuatsion savodxonlik darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, o'quv mashg'ulotlarini Blum taksonomiyasi asosida tashkil etish o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini izchil shakllantirish va rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, o'quvchilar bilimini, ularning intellektual rivojini monitoring qilish va asosli baholashda ham muhim ahamiyatga ega. Blum taksonomiyasini o'quvchilarning umumiy aqliy rivojidadagi bo'shliqlarni aniqlashtirish va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishda ham beqiyos metodika sifatida e'tirof etish mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. GELB, D. A study of writing. The foundation of grarratology, L.: (1952): 21].
2. Bloom, Benjamin S. (1956) Taxonomy of Educational Objectives: Handbook 1, the Cognitive Domain. Printed in the United States of America EDWARDS BROS..• ANN ARBOR, MICHIGAN.
3. Leslie Owen Wilson. Bloom's Taxonomy Revised. Understanding the Revised Version of Bloom's Taxonomy // Bloom's Taxonomy Revised - <https://thesecondprinciple.com>